

Sait Çetinoğlu: Pontos Bağımsızlık Hareketi ve Pontos Soykırımı

Posted on 16/05/2014

Pontoslular 19 Mayıs bir kara gün olarak anımsanmakta ve 19 Mayıs'ı Pontos Soykırımı olarak sembolize etmektedirler. Birçok uluslar arası kuruluş ve bir çok ulusal ve federal parlamentoda 19 Mayıs Pontos Soykırımı olarak kabul edilmiştir.

Roza Luxemburg, 1. Emperyalist Savaş sırasında Osmanlı devletinin yeniden dirilişinin Almanlarca üstlenilmiş olması, ölüyü cilalamaktan başka bir şey olmadığını ifade eder. Osmanlı son günlerini yaşamaktadır. İmparatorluğun Türk unsuru gibi diğer unsurları da başlarının çaresine bakmak istemektedirler. Bu unsurlardan biri de Pontoslulardır. İmparatorluğun Türkler dışında kalan unsurları Alman sömürgesi olmak istememektedir. Almanya'nın İmparatorluğu yeniden şekillendirmesinde bu unsurların yeri yoktur. Kardeşlik terk edilmiş yerine düşmanlık dolu dizgin yol almaktadır. Bunun başını da Alman İmparatorluğunun askeri güçleri yanında ekonomik güçleri başrolü oynamaktadırlar.

Dido Sotiriyu'nun aktardığı Filistin'de Alman Bankasının dağıttığı bir bildiri her şeyi ortaya serdiğini söyleyebiliriz: "Biz Türkler eğer acı çekiyor ve aç kalmışsak nedeni, elimizdeki zenginliğimizi çalan ve ticareti de elimizden alan gavurlardandır. Daha ne kadar bu duruma göz yumacağız. Mallarını boykot edin ve onlarla her türlü alışverişi durdurun. Onların arkadaşlığından ne umuyorsunuz? Onlara bunca sevgi ve kardeşlik sunmanın karı nedir? Pontos pazar için üretim yapan Osmanlı'nın en gelişmiş bölgelerinden biridir. Ayrıca deniz ulaşımının kolaylığı ve bu ulaşım sektörünün de aktörleri olan Pontoslular eğitilmiş ve açık fikirli insanlardır. İster Yunanca isterse de Türkçe konuşsunlar bu Hıristiyan halk yalnızca bu özelliklerinden dolayı (dinlerinden dolayı) Lozan antlaşmasına göre 1924 yılına kadar yaşadıkları toprakları, yani 3 bin yıldır emek verdikleri, ekip biçtikleri toprakları geride bir

tek kişi kalmayacak şekilde terk ederek başta Yunanistan olmak üzere gezegene mülteci olarak ve örgütsüzce yayılmaya mecbur bırakılmışlardır. Her iki kişiden birinin kaybolduğu, kalanların da bir dönem bağımsızlık düşleriyle uğruna mücadele ettikleri ülkelerini artık katliamlar ve kovulmayla anımsamaktadırlar.

Pontos'un Politik Örgütlenmesi

Pontos Hareketinin başını çekenler, gerek mizaçları gerek siyasi bağlılıkları bakımından birbirlerinin tam zıddı olan iki din adamıdır. Amasya Metropolitisi Ghermanos (Germanos) Karavangelis ve Trabzon Metropolitisi Chrisanthos (Khrisantos). Germanos Yunanistana bağlı bir Pontos fikri geliştirirken, Barışçıl ve uzlaşmacı bir çizgi izleyen Khrisantos diğer halklarla birlikte bağımsız ya da eşitlikçi-otonom bir Pontos fikrinin savunucusu olarak mücadele etmektedir. Pontos Cumhuriyetinde sosyalistlerin de var olmasına rağmen, harekette belirleyicilik daha çok bu iki din adamının kişiliğinde şekillenmiştir.

Pontos, 1916 ile 1918 arasındaki dönemde yarı bağımsızlığı tatmış ve Türk - Yunan Savaşına kadar (1922) politik mücadelesini sürdürmüştür. Bağımsızlık mücadelesi ideolojisinden farklılaşanlar kaçak ve Yunanlıları dinleyenler olarak karakterize edilirler. Her ulusal harekette olduğu gibi, Pontos sorununun kaynağı ekonomik güç ile siyasi güç arasındaki çelişkidir. 19.yy'ın ortalarından itibaren Karadeniz'deki ticaret büyük bir gelişme gösterir. Tütün, Fındık gibi ürünlerle kapitalist Pazar için üretim yapılmaktadır. Ekonomik güç ister istemez siyasi talepleri de harekete geçirecektir. Pontos aydınlarının ulusal Helen ideallerini benimsemeleri 19.yüzyılın ikinci yarısına dek gider ve 1870'te İstanbul'da yayınlanan Pontos'la ilgili bir kitapta bu inancın hayli kökleştiği görülür. Pontos hareketini 19 yy'ın ilk yarısına kadar götürenler de bulunmaktadır.

Ancak, Balkan savaşlarına kadar da Pontos'lu aydınlarda hakim olan görüş: Türklerle barış içinde ve işbirliği ile bir Türk Pontos Birliğinin yaratılmasına ilişkin yanlısamadır. Bu

düşüncelerin yayılmasında Trabzon Metropolitani Khrisanthos'un Doğu Partisinin görüşlerinin katkısı önemlidir. Balkan savaşları sonunda Jöntürkler artık Osmanlıcılık maskesini çıkarmış Türkçülük temelinde toparlanmaya başlamışlardır. Balkan savaşları, Türk Milliyetçiliğinin zincirinden boşalmasına etken olacaktır.

Meşrutiyetle beraber Gayrimüslimlere de askerlik yükümlülüğünün getirilmesiyle birlikte bölge halkının askerliğe tavrı göze batmaya başlar. Zaten Bölge halkının zenginliği de İttihatçıların gözlerini kamaştırmaktadır. Bölge halkı da askere gidip aile taburlarında kırılmak istememektedir. Aslında asker kaçakları Türkler dahil her milliyetten ne kadar varsa Pontos'lularda da aşağı yukarı aynıdır. Balkan savaşlarıyla birlikte başlayan ve Anadolu köylüleri tarafından bir bütün olarak hiç de iyi karşılanmayan seferberlik, kilise ve okulun propagandasının kurtarıcı olarak tanıttığı ordulara karşı savaşmaları söz konusu olduğundan Pontos'lular tarafından daha da kötü algılanmıştır. O tarihe kadar silah altına alınmamış, sadece donanmada angarya hizmetlerinde çalıştırılan Pontos halkının düzenli orduya besledikleri nefretle, ulusal duyguların bunda ne kadar etkili olduğunu birbirinden ayırmak zorsa da, savaşın ilk aylarında askerlerin ordudan kitlesel bir biçimde kaçtıkları bir olgudur.

Silahlarıyla ya da silahsız olarak memleketlerine dönen köylüler, köylerinde yaşamaya cesaret edemezler ama, yine de ailelerini korumak ve tarla işlerine yardımcı olmak amacıyla köylerinin civarında kalırlar. Böylece bölgede silahlı birlikler kendiliğinden kurulur.

Hükümetin bölgede Balkan göçmenlerinin bir bölümünü yerleştirmeye çalışmasıyla, olayların ikinci bir aşamasına geçilir. Pontos köylülerinin, göçmenleri kendi köylerine kabul etmemekte kararlı olmaları, otoritelere ilk başkaldırı eylemlerini başlatır. Bu durum karşısında hükümet 1915 sonbaharında, olaylara en fazla karışan ve göçmenlerin yerleştirilmesini önlemiş olan köylere karşı (Ökse, Çirahman ve Tевkeris) ilk cezalandırma harekâtına girişilir. Köyler ateşe verilir, nüfus dağıtılır ve işe yarar erkekler, en tanınmış Vasilis Anthopoulos-Vasil Usta olan şeflerin etrafında örgütlenmeye başlayan silahlı gruplara

katılırlar. Çok sayıda silahlı gruplar Bafra Nebiyan bölgesinde toplanırlar.

Pontos Gerilla Hareketi

Daha 1914'lerde Türk Ordusundan kaçan (ister bir dönem askerlik yapıp kaçan isterse de askere hiç gitmeyip kaçak durumda olan) birçok Pontus'lu dağlara sığınmışlardı. Ancak gerilla gruplarının oluşması Türklerin Batı Pontosluları yok etmeye başlamasından sonra özellikle de 1916 dan sonra baslar. İlk başlarda birbirinden habersiz ve daha çok köy savunma gruplarıydılar. İlk gerilla gruplarından birisi Vasili Anthopoulos'nun 3 Temmuz 1916 da Sivas ta oluşturduğu gruptur. Genel görüşe göre, Rusların ilerlemesiyle birlikte Pontos'ta bir genel devrim öngörülmektedir.

Ancak Rus ordusunun çakılıp kalması ve Pontos bölgesini bütünüyle işgal edememesi Anthopoulos'un da bütün planlarını alt üst eder. Zamanla Anthopoulos ile Ruslar arasında bir görüş ayrılığı ortaya çıkar; Vasilis Anthopoulos hemen yapılacak müdahaleden, Ruslar ise Türk ordularının uzun dönemde oyalanmasından yanadır. Sonunda Rusların onu oyalamalarından endişe eden Vasilis Anthopoulos, 24 Eylül'de büyük bir darbe indirmeye karar verir. 80 adamıyla hem bir cezalandırma eylemi hem de Rusları etkilemeyi amaçlayan bir eylem tasarlayarak harekatı başlatır. Vasilis Anthopoulos ve adamları Türk köylerinden geçerken Hıristiyanlara eziyet ettikleri varsayılan insanları öldürüp evlerini yakarlar. Ordu yakınlarında, Askeri birliklerle yapılan çatışmanın ardından Vasilis Anthopoulos'un birlikleri çatışmayı kaybederler ve Anthopoulos 9 adamı 18 Ekim'de Trabzon'a sığınır; Vasilis Anthopoulos, savaşın sonuna kadar Trabzon'da kalacaktır.

Türklerin bu olaylara iki farklı tepkisi olacaktır: Türk çetelerinin giriştikleri karşı saldırılar ve sürgün. Bunlardan birincisi daha çok yerel kuvvetlerin eseri gibi görünmektedir. Müslümanlar arasında da Hıristiyanlar kadar asker kaçağı vardır ve İttihat ve Terakki Partisine bağlı eşraf, partinin milliyetçi ilkelerini uygulamaya koymaya hazırdır. "Giresun ve

civarında Rumculuk Faaliyetlerini önleme görevi asker destekli sivil güçlere verilmiştir. Bunlar arasında en ünlüsü, İttihat ve Terakki mensubu Topal Osman ve yardımcılarıdır”. Osman Ağa, yerel eşraf ve yönetimin desteğiyle, hiç bir engellenme ile karşılaşmadan Hıristiyan nüfusu etnik arındırmaya tabi tutmaktadır. Bütün bu kanun kaçakları ve caniler, hiç bir yasaya aldırılmadan serbestçe hareket etmektedir.

Burada kısaca Topal Osman'ın bölgedeki faaliyetlerinden söz edelim: Topal Osman'ın bu nevi faaliyetleri sırasında yaptığı uygulamalar, mülki makamlarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Başta Trabzon Valisi Cemal Azmi olmak üzere, Giresun Mutasarrıfı da Topal Osman'ın hükümet işlerine müdahale ettiğini ve 37. Fırkaca himaye olunduğunu belirterek, Osman'ın Giresun'dan kaldırılmasını isteyen şikâyet yazılarını 3. Orduya İletmişlerdir. Mülki makamların 37. Fırka'yı da suçlayan bu yazısından sonra Topal Osman, ifadesi alınmak üzere Sivas Divanı Harbi'ne çağrılmış ve onu getirmekle de Menzil Müfettişliği görevlendirilmiştir. Bu defa 37. Fırka Kafkas Kolordusu Komutanları, Orduya Topal Osman'ı müdafaa eden ve mülki makamları suçlayıcı yazılarıyla Osman'ı Divan-ı Harpten kurtarmak istemişlerdir. Bilhassa 37. Fırka Komutanı tarafından 3. Orduya yazılan yazıda onun Fırkaya pek çok hizmet ettiğini, Balkan Muharebesi esnasında aldığı yarası hala kapanmamışken, yaranın tesiriyle cansız bir ceset halinde sürüklediği bacağını, iştirak eylediği gaza için bir işaret sayan Osman'ın adî bir mücrim gibi görülmesinin doğru olmayacağı belirtilmiştir. [Osman Ağa'yı himaye eden Pertev Bey'dir. Pertev Bey, 1913-14 yıllarında Ege'de Rum kökenli yurttaşlara uygulanan terör'ün elebaşlarından biridir. Pertev Bey (Demirhan) Kemalist dönemde generalliğe yükseltilecektir.]

Bütün bu savunmalara rağmen Topal Osman'ın, 3. Ordu Komutanlığından ısrarla Sivas'a celbe dilmesi istenmiştir. 25 Ağustos 1936'da Sivas Divanı Harbi'nde muhakeme edilen Osman Ağa bir süre gözaltında kalmış, dönüşünde tekrar çetesinin başına geçen, Mütareke sırasında yeniden kovuşturmaya uğrayan Topal Osman devamlı kaçmak ve saklanmak zorunda kalmıştır. Karadeniz Bölgesindeki Pontoslular da yeni vasattan yararlanıp, bir Pontus devleti kurma hazırlıklarına girişmişlerdir. Bu defa da bölgede direniş teşkilatı

kurmak isteyenler Topal Osman ve adamlarına müracaatla yardımını istemişlerdir. Topal Osman sert metodlarla Pontos çetelerini ezmiş, Giresun'dan Samsun'a kadar uzanan bölgenin hâkimi olmuştur. Bu olağanüstü dönemde 17-18 Ocak 1919 yılında toplanan Kars Kongresi'nde Giresun'da kurulması kararlaştırılan müdafaa örgütünün teşkiline Osman Ağa memur edilmiştir. Bu arada Belediye Başkanlığı'nı da uhdesine alan Topal Osman, 17 Mayıs'ta İzmir'in işgalinden iki gün sonra Giresun'da büyük bir miting tertip ettirmiştir. O sıralarda Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa tarafından Havza'da kendisiyle görüşüldüğü ve bu bölgenin emniyetinin sağlanmasıyla görevlendirildiği bazı kaynaklar tarafından tespit edilmiştir.

Topal Osman bölgede bir terör unsurudur. Öyle ki Giresun Alayının 3. taburunun Ordu Sancağına geleceğinin haber alınması bile eşrafı telaşa düşürmeye yetmiştir. Ordu Mutasarrıfı Merkez Ordusu kumandanı Nurettin Paşa'ya endişelerini bildirir. Ordu eşrafının Osman Ağa'dan korkuları boşuna değildir. Osman Ağa'nın teröründen Türkler de nasibini almaktadır. Osman Ağa birliklerinin Tokat'ta ve Mecitözü'nde de bir çok köye tecavüzleri şikayet konusu olur. Yine bölgede Rizeli Hafız Efendi idaresindeki 150 kişilik müfrezenin uygulamaları Ordu'da şikayet konusu olur. Hafız tutuklandıysa da kısa süre sonra serbest bırakılıp Batı Cephesine yollanır. Düzenli birliklerin de uygulamaları Osman çetesinden farklı değildir. Yine Tokat'ta Jandarmaların erbab-ı şekavete rahmet okutturacak eylemleri Merkez Ordusuna şikayet edilir.

Pontos silahlı birliklerinin basındaki en önemli isimlerinden (askeri lider de diyebiliriz) biri de Andon Paşa dır. Esi Pelagia ile birlikte Pontus gerilla birliklerini yöneten Andon Paşa Pontos köylerini savunurken, bir yandan Türk devletinin diğer yandan da Türk çetelerinin en önemli korkularından biri haline gelir. Türk devleti basına 50.000 lira ödül koymuştur. Andon Paşa gerilla birlikleri için birleştirici bir öğedir aynı zamanda. Kendisi 1917 yılında öldürülür ancak eşi (ki kaptan Pelagia olarak anılmaktadır) 1923 yılına kadar da yoluna devam eder. Sovyet yazar N. Novitsef "Vaprosi Istorii" adlı kitabında Batı Pontos'da taşra devrimi hareketinin geliştiğinden bahsetmektedir. Pontosluların yani sıra Müslüman

Çerkesler de kendi bağımsız gerilla hareketine ulaşmışlardır. Bu hareketlerin askeri teçhizat kaynakları ise Türk ordusundan ele geçirilenler silahlar ve esas itibariyle de Rusya'dan (gerek Rusya'daki Pontos'lulardan gerekse de Rus devletinden) gelen yardımlardır.

Pontos gerilla hareketinin başından sonuna kadar otonom olduğu söylenir. Örgütlenmelerine baktığımızda bu durum açıkça görülmektedir: Sanda da Türk çetelerinin Rum köylerine saldırılarını arttırması üzerine 15 Aralık 1917 de yerleşim alanında kalanlarının hepsi genel kurula çağrılarak görüşleri istenir. Kurula hâkim olan slogan: "Hırsızlara aynı yöntemle cevap verelim". Kurulda bir yürütme kurulu seçilerek mutlak yetkilerle donatılırlar. Bu yürütme kurulu askeri konseyi oluşturur ve bu konsey ayrıca 9 askeri sorumluyu daha atar. 18-50 arasındaki bütün erkekler yerleşim alanlarının savunması için günlük askeri eğitime başlarlar. Sanda yerleşim alanı, olağanüstü koşulları yasayan askeri kamp gibi işlemeye baslar. Pontos'un her bölgesinde böylece gizli örgütlenmeler oluşmaya baslar. Pontoslu metal çalışanları kendi olanaklarıyla silah yapmaya çalışırlar.

Sürgünler

Pontos yukarıda örneklenen vahşetin ötesinde bir uygulamaya maruz kalır: Sürgün. Bölge halkının maruz kaldığı durumları Yorgo Andreadis söyle ifade eder: "Bütün Karadeniz kıyısı, Harsiotis [Harşit] suyunun batısında kalan alan tamamen boşaltıldı. Çeteler, kendi deyişleriyle, intikam almak için Hıristiyan köylerine dalıyorlardı. Çaresiz halkın mallarını yağmalıyor, onları ürkütüp kaçırmak için evleri ateşe veriyorlardı. Direnmeğe kalkışan ise derhal öldürülüyordu. 1916 yazı çok sıcak geçti" sözleriyle çatışmaları, yağmaları ve sürgünleri özetlemektedir

Rus Ordusuna casusluk yapılıyor, lojistik destek sağlanıyor gerekçesiyle Harşit Çayının batısındaki Hıristiyan nüfusun Cephenin 50 kilometre güneyine sürülme kararı alınır. Karar servetlerine de el konularak azınlıkların saf dışı edilmesiyle yek vücut güçlü bir devletin

oluşturulmasına dair Alman-ittihatçı planının bir parçasıdır, sürgünlerin ilki o sırada bir sınır şehri olan Tirebolu Rumlarıyla ilgili olarak, muhtemelen Ekim ayı sonunda kararlaştırılmış, halka 9 Kasım'da duyurulmuş ve 16 Kasım'dan itibaren uygulanmaya başlamıştır.

Berlin'e gönderilmek üzere hazırlanmış bir metinde Avusturya Dışişleri Bakanlığı Sürgünlere ilişkin şunları ifade etmektedir: Türklerin politikası devlete karşı tehlike olarak gördükleri Yunanlıları genelleşmiş bir kovulma hareketi ile bütünüyle ortadan kaldırmak ki daha önce Ermenilere karşı da aynı politikayı uygulamıştı. Türkler nüfusu hiç bir ayırma bakmaksızın ve hayatta kalmalarına hiç bir olanak vermeksizin başka alanlara göçertme taktiği altında, yani sahillerden iç alanlara doğru, onları insanlık dışı ve sefil koşullar altında açlığa terk ederek ölüme terk ediyorlar. Boşaltılan evler ise çeteciler tarafından el geçirildikten sonra yağmalanıp yakılıp yıkılıyor. Ermenilerin kovulmaları sırasında alınan bütün tedbirler Pontos Rumlarına karşı da aynen uygulanmaktadır.

Başlangıçta sürgünün Ermeni Soykırımı derecesine varamaması Yunanistan'ın tarafsızlığına ihtiyaç duyulmasındandır. Yunanistan tarafsızlığını bozduğunda ise süreç Batı Pontos'lular için kanla noktalanacaktır. "Bu gün Yunanistan'da Doğu Pontos'tan gelme çok sayıda insana rastlanırken neden Batı Pontos'tan gelenlere pek rastlanılmadığının açıklaması da" bu olayların sonucunun kanla noktalanmasının ardında yatmaktadır.

Andreadis yaşananları özetlerken "Selanik Elefteria (Özgürlük) Meydanında başlayan ve Fransız Devrimi gibi liberal ve insani değerler üstüne dayanan ve Sultan'ın tüm tebasına hitap eden, onun iktidarına ve sorumsuzluğuna karşı herkesi bir araya gelerek devrime katılmağa çağıran Jön Türk hareketi, kısa süre içinde milliyetçi, faşist bir Türk hareketine dönüştü. Jön Türklerin sloganı artık Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik değil, Türkiye Türklerindir olmuştur. 1916 yılında işitilen tek slogan buydu. Vehip Paşa ordusunu böyle bir hava içinde sürmüştü cepheye... 1916 Kasımında Alman danışmanları ile birlikte, masum bir askeri güvenlik planı hazırlamış... Plan, güvenlik nedeniyle, Rus cephesi üzerinde bulunan tüm Hıristiyanların, cepheden 50 kilometre kadar geriye aktarılması gerektiğini ileri

sürüyordu. Plana göre, Ruslar Ortodoks Hıristiyan olduğu için, cephe hattında Hıristiyanların varlığı bir güvenlik sorunu yaratıyordu. Plan, Tirebolu'dan Bafra, Samsun ve Sinop'a kadar tüm bölgeyi kapsıyordu. Bu sözde geçici bir plandı, mantıklı ve de masum nedenlerle hazırlanmıştı. Evet, bu belki mantıklı ve amaca uygun bir plandı, ama asla masumane değildi. Eğer siz, soğukkanlılıkla, tüm bir nüfusu kış ortasında yerinden yurdundan edip sürerseniz, onları açlıkla, soğuk ve hastalıkla yok olmağa itmişsiniz demektir. Üstüne üstlük, elli kilometre iki yüz kilometreye çıkarsa, planın hedefi iyice aşikâr olur. Ve sürgünlerin geçeceği bilinen yol üzerinde, her 20 kilometrede bir, sanki tesadüfmüş gibi, çeteler bekleyip pusu kurar ve çaresiz Hıristiyanları katlederse, bu planın daha da iğrenç olduğu anlaşılır." Pontos Yürütme Konseyi'nin 2.11.1921 tarihli ve Yunan Dışişleri bakanlığına gönderdiği metinde hayatta kalmayı bir şekilde basarmış bazı Pontos'luların şahitliklerine yer verilmektedir.

Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşında yenilmesi üzerine Pontos bölgesine, İngiliz ordusu (İngiliz komutanların başında olduğu Hint askerler) konuşlanır. İngilizler kendi çıkarlarının mutlak şekilde isleyeceğini garantiye almak için Pontos'lu gerilla gruplarından silahlarını Türk askeri birliklerine teslim etmelerini ister. Gerillalar bu tuzağa düşmezler ve silahlarını da teslim etmezler. Kemalist hareketin gelişmesine kadar ki bütün bir süreç boyunca Pontos nüfusu, Pontos Cumhuriyeti düşlerini olduğu gibi korurlar. Rusya ya göçmüş olan yaklaşık 100.000 Pontoslu Bölgeye döner. Gerillalar dağlardan yavaş yavaş şehirlere inmeye baslar. Amasya gibi yerlerde gece gündüz yollarda dolaşmaya başlarlar. Pontos hareketi tehlikeli bir asamaya geldiği içindir ki Osmanlı yönetimi Mustafa Kemal'i Pontos hareketini bastırmak için bölgeye gönderir.

Mustafa Kemal, Pontos hareketini bastırmak için başladığı gezisine İngilizlerin istekleri, sultanın maddi manevi destekleri ve yardımlarıyla baslar. Samsun'a gelir gelmez İngiliz temsilci Yüzbaşı Hurst'la görüşen Mustafa Kemal, toplulukların başkanlarını karargahına davet etti. Rumların önderi Germanos bu davete icabet etmedi. Mustafa Kemal, bölgenin durumuyla ilgili olarak İstanbul'a gönderdiği 22 Mayıs 1919 tarihli raporlarda; Germanos'un

idaresindeki Rum çetelerinin siyasi bir mahiyetleri olduğunu belirtmektedir. Raporda otuz üçü Samsun'da, kırk kadar Rum çetesi sayılmakta, buna karşılık altısı Samsun'da bulunan on üç kadar Türk çetesi olduğu bildirilmektedir. Mustafa Kemal 5 Haziran 1919'da Havza'dan gönderdiği raporlarla, Rum faaliyetleriyle ilgili yeni bilgiler verir. Ona göre azınlıkta olmalarına rağmen Sivas Vilayeti'nin Amasya ve Tokat Sancaklarında da, aynı Canik Livası'nda olduğu gibi Rumlar çetecilik ve siyasi amaçlı çalışmalar yapmaktadırlar... Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Samsun ve güneyindeki asayişin sağlanması için mevcut jandarma ve birlikler yetmeyeceği için birkaç bin erin silah altına alınması uygun olacaktır. Ayrıca Samsun'daki Ortodoks Piskoposunun da bölgeden uzaklaştırılmasının yerinde olacağını düşünmektedir. Yunan Hükümeti'nden emir alan Mavri Mira adlı örgütün, Samsun ve Trabzon mntıkasında ihtilaller çıkarmak için silah ve cephane dağıtımını yaptığını belirten Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti'nden bunlara karşı tedbir alınmasını da istemektedir.

Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum faaliyetleri karşısında, İstanbul Hükümetlerinin de duyarsız kalmadıkları gözlenmektedir. Nitekim, 15 Temmuz 1919'da Vakit Gazetesi ile bir mülakat yapan Nafia Nazırı Ferid Bey, Anadolu'dan ne maksatla çıktıkları bilinen Rumların tekrar geri dönmelerine engel olacaklarını, bu konuda Trabzon ve Samsun'daki yetkililerin, daha önce Ali Kemal Bey zamanında böyle kesin emirler aldıklarını da belirterek; bu konuda İtilaf Devletleri temsilcilerinin de aydınlatıldığını ifade etmektedir." M. Kemal, 19 Mayıs'ta Samsuna ayak basar basmaz Pontos özgürlük hareketine karşı Türk çetelerini örgütleyerek ise baslar. İlk görüştüklerinden birisi de Topal Osman olduğu söylenir. Türk devletinin kendi arşivlerinden de çıkan değerlendirmelere bakılırsa Mustafa Kemal Pontos gerilla hareketine Yunan devletinden daha çok önem verir. Bu yüzden de gerilla birliklerinin dağıtılması için iki kolorduyu harekete geçirir. 30 bin Türk askeri 18 bin gerilla ve basındaki 300 gerilla önderine karşı harekete geçirilir.

M. Kemal Nutuk'ta Pontos hareketinden söz ederken verdiği önem gözlenmektedir.

Pontos gerilla hareketinin en önemli zaafı ortak bir kumanda merkezinden yoksun oluşudur.

Yunan ordusunda komutanlık yapan Pontos kökenli X. Karaiskos aslında bunu yapmaya yeltenir. Atina'daki Pontos Kurulu da aslında bunu gerçekleştirmeye çalışır. Gerillalar, Rum nüfusun tehcirini önlemeyi başaramamış olmakla beraber, özellikle yakılan köylerden kaçan Rumları bir araya getirerek dağlarda "kurtarılmış bölgeler" oluşturarak, yeni birliklerin kurulması ve Türk ordusunun bu ayaklanma karşısında etkisiz kalması sonucunda yerel bir uzlaşma sağlanır ve Türk köylüleri kendi güvenliklerini sağlamak üzere silahlı gerilla birliklerinin ve Pontos sürgünlerinin yiyecek gereksinmelerini karşılamayı kabul ederler. Savaş bittiğinde bu "modus vivendi" hala geçerlidir ve 1918'de tehciire uğrayan Pontoslular yavaş yavaş kendi köylerine dönmeye başladıklarında, tabii ki, şehirli ve kırsal kesimden Müslümanlar, tehciire uğrayan Rum ve Ermenilerin mallarını geri vermekten hiç memnun olmazlar. Çatışmalar yeniden başlar.

Kurtarılmış bölgelerde Gerillalar kendi yönetimlerini ve hukuklarını oluşturma faaliyetlerine geçerler, Gerilla komutanlarından Stilianos Kosmidis'in çabalarıyla üst askeri konsey oluşturulup birbiriyle çatışan gruplar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir ceza hukuku ardından da kurtarılmış alanlarda mahkemeler oluşturulur, silah taşıma hizmeti devreye sokulur. Bölgedeki Çerkes gerillaları ile dayanışma grupları oluşturulur. Pontos Bölgesindeki Çerkeslerin faaliyetleri hakkında yazılanlar bölge Çerkeslerinin de Batı Anadolu'daki gibi bir tehlike olarak algılandığını görüyoruz: "Çerkezlerin yıkıcı etkileri Merkez Ordusu Bölgesi'nde [Pontos] de görüldü. Ordu mıntikasının çeşitli yerlerinde bulunan Çerkezler, daha yoğun olarak Çarşamba, Bafra, Tokat ve özellikle Sivas Uzun Yayla ile Aziziye (Pınarbaşı) kazasında yaşıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin mütarekeden sonra içinde bulunduğu zaaftan yararlanmak isteyen çeşitli unsurlar gibi Çerkezler de, merkezi Anadolu'da karışıklık çıkardılar. Daha 6 Haziran 1919'da 15. Fırka 3. Kolordu yazısında Alaçam ve Bafra yöresinde geniş bölücü Çerkez çeteleri hareketi görüldüğünü bildirerek, uyarmaklaydı."

Bu başarılı çalışmalardan sonra daha önce de bahsini ettiğimiz Yunan ordusunda komutanlık yapan Pontus kökenli X. Karaiskos İstanbul'a gidip oradan Pontos'a silah sevkiyatı için

Yunanlı yetkililerle görüşür, ancak çabalar boşunadır, Yunanlı yetkililer buna yanaşmadıkları gibi Karaiskos'un Pontos'a geçişini de engellerler.

Hareketin Sonu: Genocid ve Kovulma

Gerillalar Yunan hükümetlerinden - Hem kralcılardan hem de Venizelostan - defalarca yardım talebinde bulunurlar. Ancak başvurular faydasızdır, yanıt alamazlar. Pontoslu gerillaların 16.8.1919 da yazdıkları ve en son Yunan dışişlerine ulanan aşağıdaki mektup oldukça dikkate değerdir. Pontos'un bağımsızlığı ve özgürlüğü için savaşan gerilla önderlerinin emirleri doğrultusunda sizlere aşağıdakileri belirtmek isteriz: Bilindiği üzere Pontos'un evlatları kendi önderleri etrafında Türkçülüğe karşı son 5 yıldır başkaldırmış durumda. Maalesef bunlar sadece mavzer ile savaşıyorlar ki bunları bile Türklerden satın almakta zorlanmaktalar, keza yiyecek sorunu başlı başına bir sorun. Kışa kadar kendilerini zor çıkarırlar, bu yüzden Ekime kadar gıda tedariki için bir şeyler yapılmalıdır. Bunların yanında giyecek ve kuşanacak malzeme eksikliği de yaşanmaktadır. Yaralılar için ilaç ve gerekli malzemeler de bir başka sorun. Mitralyöz ve diğer silah eksikliklerimiz tam teçhizat giderilmelidir. Bu yüzden kendimiz masraflarını karşılamak üzere iki kişiyi buraya askeri eğitim için göndermek istiyoruz. Ülkelerinin bağımsızlığı için umutsuzca çarpışan sevgili ülkemizin mücadeleci çocuklarının ihtiyaçlarını sizlere bildiriyoruz

Yunan devleti Pontos Bağımsızlık Mücadelesini kavramamış ya da anlamak istememiştir. Bu yüzden, Pontoslu gerillalara Yunanistan'dan hiç bir yardım gönderilmemiştir. Pire limanında Amasya'ya gitmek üzere silah ve cephaneliğin bir gemiye doldurulduğu söylense de bu gemi asla hareket etmeyecektir. "Eskişehir'in Yunanlılarca işgal edilmesinden sonra İstanbul'daki Pontos Komitesi, o sırada İzmir'de bulunan Yunan Başbakanı Gunaris'i ziyaret ederek Pontus'a asker çıkarılması yolunda son bir talepte bulunduysa da bu talep Ankara yönünde ilerlemeyi yeğleyen Yunan Genelkurmayı tarafından reddedildi. Bir defa daha Yunanlılar Pontos'luları yalnız bırakmışlardı".

Bu durum ilk başlardaki başarılarla ve gerillaların birleşme, ortak komuta merkezinden yönetilmelerine büyük bir darbe vurur. Gerilla gruplarında moralsizlik hızla yayılmaktadır. Türk ordusu Bolşeviklerin yardımıyla yeniden toparlanır ve Fransızlar ile İtalyanların yardımlarını da alarak üstün duruma geçer. Bu durum gerilla gruplarının ortak kumanda merkezince yönetilmesi eğilimini zayıflatır ve gerilla grupları kendi başlarına ve bazen de kendi aralarında boğuşmaya başlarlar. Sonuç ise trajiktir.

Yunan devletinin mesafeli duruşuna rağmen Pontos hareketinin her zaman Yunan devleti ile özdeşleşir tavırları vardır. Romantik bağlılık devam eder. Örneğin 1922 yılında Yunan ordusu Ege'den içlere doğru ilerleyince Pontus gerilla hareketinden Kiriakos Papadopoulos (diğer ismiyle Parasukli -kısa bacak) 500 gerillayla birlikte Pontostan kalkarak Yunan ordusu ile birleşmek ister.

Pontos gerilla hareketinin otonom yapısının bedeli çok ağır ödenir. Batum'da General Anonya tarafından oluşturulan birlik Bolşevikler tarafından dağıtılır. Hatta Rusya'da Bolşeviklerce tutuklanıp Türklere teslim edilen Pontos gerillalarının olduğuna dair tanıklıklar bulunmaktadır. Keza Türk - Sovyet yakınlaşması Bolşeviklerin Anadolu'daki ulusal kurtuluş hareketlerine karşı olumsuz tavrıyla sonuçlanır. Hatta Pontoslu gerillaların ticari amaçla bölgede bulunan Amerikalı denizcilerce tutuklanıp Amasya'daki Türk askeri birliklerine teslim edildiğine ilksin şikâyetler söz konusudur.

Ankara Hükümeti Bölgedeki gerilla faaliyetini önlemek için gerillanın lojistik destek aldığı köyleri boşaltarak tekrar sürgüne başvurur. Ankara kontrol bölgesindeki istikrarı bozabilecek her türlü unsuru askere alarak sorunu çözümlene kararındadır, Gayrimüslimleri de askere alarak, Pontoslulardan gelebilecek tehlikeyi bertaraf etmek için Osmanlı gibi yeniden Amele taburları oluşturulmuştur. Pontosluların bir kısmı davete uymadılarsa da, celbe uyanlardan amele taburları oluşturularak, bir kısmı da etkisiz hale getirilirler. Merkez Ordusunun 12 Mart 1921 tarihli detaylı emrinde bu amele taburları teşkili, saka arabaları ve koşumlu hayvanların temini ile birlikte zikredilmektedir Peyderpey

celp edilen Hıristiyanlarla her taburun mevcudunun 800'e çıkarılması için çalışmalara devam edileceği kaydedilmektedir. Bu taburlara numaralar verilmiştir. Tespit edebildiğimiz Amele taburlarının numaraları 8 den başlayıp 13 de bittiğine göre başka amele taburları da söz konusu olmalıdır. Ardından Bölgede silah toplanmasına geçilir, silah toplanmasına önce Gayrimüslimlerden başlanır. Samsun ve diğer bölgelerde silah toplayan müfrezelere karşı konulur. Ordu birliklerinin silah toplama faaliyeti sırasında Tokat, Çarşamba ve Bafra'da Nebiyan bölgesi en çok karşılık gördüğü bölgelerdir.

6 nisan 1921 tarihinde başlayan hareket yoğun şiddete rağmen başarılı olamaz. Ordu birlikleri ve Giresun alayından takviyeli birlikler Nebiyan ve Çarşamba'da varlık gösteremezler. Çarşamba'daki birliklerin komutanı Kemal Bey Divan-ı Harbe verilir. Çarşamba'da gösterilen başarısızlık üzerine, buraya şiddeti ile tanınan Giresun Alayına bağlı takımlar gönderilir. Gönderilen alayın şiddeti ve terörü, Mülki amirlerin bile şikâyetlerine maruz kalacaktır. Bu birliklerden bir kısmı halkın baskısıyla geri çekilirler. Ankara 12 haziran 1921 de bütün Karadeniz mıntıkasını savaş bölgesi ilan ederek bölgedeki Pontos'luların sürgününe karar verir. Kırsal bölgeler zaten daha önce boşaltılmış, köyler yakılmıştır. Bu kararın ardından, 16 Haziran'da İcra Vekilleri Heyeti Samsun'a bir Yunan çıkarması ihtimalinin arttığı gerekçesiyle 16-50 yaş arasında eli silah tutan Rumların bölge dışına şevklerini kararlaştırılır. Kararın alınmasıyla birlikte Samsun, Bafra ve Alaçam şehirlerindeki 15 ile 50 yaş arasındaki erkeklerin tutuklanmasına başlandı. Ertesi gün, ilk göçmen kafilesi iç bölgelere gitmek için Samsun'dan yola çıkarıldı. Kafile ilk durak yeri olan Kavak'ta Türk kaynaklarına göre Rum çetelerinin, Rum kaynaklarına göre Türk Muhafızlarının ateşine maruz kaldı ve pek çok insan öldü. Haziran ayı içerisinde yapılan sevklerde de benzer olaylar meydana geldi. Böyle olayları meydana getirenler, daha çok muhafızların tutumundan da istifade eden Türk Çeteleriydi. Bunların başında da Topal Osman Çetesi ile Tokat yöresindeki Şaki Ali Çetesi vardır. Olayın tepki çekmesi karşısında 25 Haziran tarihli Dahiliye Vekaletinden gelen yazıda Karadeniz şeridindeki Rumların sürgününün Ordu'nun güvenliği için alınmış bir tedbir olduğu, tehcir olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca 15-50 yaş arasındakilerin dışında ve bilhassa kadın ve çocukların

sürgününün katiyen doğru olmayacağı vurgulanan yazıda, Rumların mal ve gayr-i menkullerine tecavüz, çapul ve gayr-i meşru hareketler de uygun görülmemektedir.

Erkeklerin şevki üzerine, yalnız kalacak olan çocuk ve kadınların ırz ve namuslarının korunmasına fevkalade itina gösterilmesini isteyen Dahiliye Vekaleti, bu hususlarda suistimali görülecek bütün memurların cezalandırılması, saldırılara meydan verilmemesi verilen emirlere aykırı hareket edenlerin derhal azlini ve haklarında Kanuni işlem yapılmasını ister. Ancak Uygulamaların öyle olmadığını Dönemin Sağlık Bakanı Rıza Nur'dan öğreniyoruz. Kemalistlerin Sağlık Bakanı ve Lozon'daki temsilcisi olan Rıza Nur Hatırat'ında, Topal Osman'la aralarında geçen bir konuşmayı aktarır: "Ağa, Pontusu iyi temizle! dedim. «Temizliyorum dedi. Rum köylerinde taş taş üstünde bırakma. dedim. «Öyle yapıyorum ama, kiliseleri ve iyi binaları lâzım olur diye saklıyorum» dedi. Onları da yık, hattâ taşlarını uzaklara yolla, dağıt. Ne olur ne olmaz, bir daha burada kilise vardı diyemesinler.» dedim. Sahi öyle yapalım. Bu kadar akıl edemedim. dedi. Topal Osman yeni bir Koroğlu'dur."

Merkez Ordusu Komutanlığı, Temmuz ve Ağustos aylarında Batı Cephesi'nin büyük ihtiyaç duyduğu birlikleri göndermeye çalıştığı için sürgüne gönderme yavaşladı. Sakarya Savaşı'nda Yunanlıların yenilgi ile geri çekilmeleri üzerine Pontos'a karşı esas hareket başlatıldı. "Bu sırada hem dağlardaki Rum çetelerine karşı hareket gerçekleştiriliyor hem de sürgün işleri artan bir hızla devam ediyordu. Bu devrede gönderilen sürgünler arasında kadın, çocuk ve ihtiyarlar da vardı. Sürgün Kararnamesinde bunların gönderilmesi ile ilgili bir hüküm olmamasına rağmen, Nurettin Paşa tarafından bu karara varılmıştı. Bu hususta, yetkili makamlar hiçbir tepki göstermemişlerdir. Nurettin Paşa'ya göre; Memleketimizdeki Rumlar bir yilandır ve bu yılanların zehirleri kadınlardır. Kadınlar, Pontusçuluk emeli güden erkeklerine fikren, bedenen ve malca yardım etmişlerdir. Ayrıca İstiklal Mahkemesi'ne verilenler arasında eşkıyaya yataklık, cinayete teşvik ve muhbirlik yapmakla suçlanan kadınlar da vardır. Bu yüzden kadınlara da erkeklerle aynı şeyi yaptıklarını belirten Nurettin Paşa, ihtiyarların tehciriyle ilgili olarak da, şöyle demektedir: Gümenez'de ihtiyardır diye

sevk edilmeyen 65 yaşındaki bir Rum, Alaçam kıyılarında dolaşan Yunan torpidosuna bayrak sallamış, onlar da bir sandalla kıyıya çıkmışlardır. Yetişen kuvvetler Yunanlıları sahilden püskürtmüşlerdi! İhtiyar, Kel Nikola da bayrak salladığı yerde astırılmıştır. Nurettin Paşa'ya göre bunlar Rumların kadın, erkek, çocuk-yaşlı tehcirleri için haklı gerekçelerdir. Anlaşıyor ki, Rum unsuru arasında devlet olma fikri kuvvetli bir biçimde yer edinmiştir. Bu yüzden çetecilere dayanak olabilecek hiçbir unsur bırakmamak yolu tutulmuştur.”

Pontos Harekatı'nın devam ettiği sırada, B.M.M.'de yapılan görüşmelerde, Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa'nın kanunsuz uygulamalar yaptığı, başarısızlık gösterdiği şeklinde iddialarla 3 Kasım 1921'de, Merkez Ordusu Komutanlığı'ndan alınır. Bir süre sonra 8 Şubat 1922'de Merkez ordusu da lağvedilerek, Pontos harekatını yürütme görevi Dahiliye Vekaleti kontrolünde, 10. Fırka'ya bırakılır. Bu fırkanın komutanlığına da Cemil Cahit Bey (Gen. Toydemir) tayin edilir. İnsan ve silah bakımından daha da kuvvetlendirilen birlikler, yıllar süren bu sorunu 1923'ün Şubat ayında tamamen bitirirler.

Pontos'taki gerilla hareketi için sonun başlangıcı aslında Aralık 1920'dir. Ermeni hareketinin bütünüyle ezilmesiyle Kemalistler, Bolşeviklerle dirsek temasına girerler. Bir yandan Sovyetlerden Kemalistlere akan yardım, diğer yandan İngiltere-Sovyetler, Sovyetler-Türkiye ve İngiltere ile Bekir Sami arasında 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan anlaşmayla Pontus hareketinin kaderi çizilmiş olur. İngiltere, Sovyetlerle arasında ki Türkiye'yi bir tampon devlet olarak var olmasını desteklemektedir. Bu tarihten sonra İngilizler tarafsızlığını ilan ederler. Başta Yunan devleti olmak üzere Pontos da kaderine terk edilir. Dönemin reel politiği -bir anlamda detant diyebiliriz- Pontos hareketinin sonunu belirleyen koşullardır. Lozan antlaşmasının imzalanmasından sonra kalan son gerilla birlikleri de dağlardan Karadeniz sahillerine inerek gemilerle ya Yunanistan'a ya da Rusya ya doğru kaçtılar. Yunan ordusunun Anadolu'daki yenilgisinden bir yıl sonra bile Pontus dağlarında çarpışan gerillalar mevcuttur. Pontos Merkez Birliğinin 1922 yılında Atina da hesapladığı istatistiklere göre 1914 ile 1922 arası Pontos Jenosidinde toplam 303.238 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunlardan 232.556 kişi birinci dünya savaşı esnasında yani 1914 ile 1918

arasında katledilmişlerdi. Ağustosta Yunan cephesinin çökmesinden 1924 baharına kadar ise çoğunluğu çocuk ve kadınların oluşturduğu 50.000 kişi daha katledilir. Bunlara mübadele sırasında yaşanan insan kayıpları dahil değildir. Mübadele işlemleri sırasında Türkiye'deki toplama kamplarında hayatını kaybedenlerin sayısı 200 bin olarak tahmin edilmektedir. G. Valavanis ise Pontos'un insan kaybının 1924 yılına kadar 353.000 olduğunu açıklamaktadır. Pontos ideali Birinci Büyük Savaş sonucunda oluşan reelpolitik ortamında ezilmiş. Galip devletlerin gözetiminde Pontos Jenocidi gerçekleştirilme koşulları hazırlanmıştır.